

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՄԻՇՏ ԱՆՇԱՐԻ ՊԱՆԵՄ ԶԱՐԴՈՒ ՀԱՅԿԱՅԻՆՆԵՐՈՅՄ

րջանկանիշատակ Ս. Տ. Գևորգ Զ. Կաթողիկոսը իր հայրապետության երկրորդ տարում, 1946 թվականին, իր սրբատառ կոնդակով նվիրագործեց, որ «յայտնենտէ յամենայն օրացոյցս Եկեղեցւոյ մերոյ յաւուր տօնի Համբարձման Տեառն յաւելցի յիշատակս այս Տարեդարձ փոխման Հայրապետական Աթոռոյն Հայոց ի Սոյ ի Ս. Էջմիածին յամի Տեառն 1441, և պաշտել յեկեղեցիս զայս տօն ազգային հանդիսի և մաղբանօք և երգով «Էջ Միածինն ի Հօրէ» շարականի»:

Հայրապետական օրհնությամբ նվիրագործված Ս. Էջմիածնի այս նոր տոնը հոգեկան խորունկ հրեշտակով ողջունվեց բովանդակ հայ ժողովրդի կողմից: Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի անվան ու խորհրդի հետ կապված մի որևէ դեպք պատմական իրադարձություն է հանդիսացել միշտ հայ կյանքում: Հայ ժողովուրդը, իր հոգու բովանդակ ջերմությամբ, սիրում է Ս. Էջմիածինն ու անհակտելի կապերով կապված է զգում իրեն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության հետ, Ս. Էջմիածնի հետ:

Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցու գերագան Աթոռն է Ս. Էջմիածինը՝ երկնային հայտնությամբ և հրաշքով հաստատված Վաղարշապատում, ըստ Ս. Գրիգոր Լուսավորչի լուսեղեն տեսիլի, երբ Միածինը իջավ ի Հայաստան աշխարհ և Արարաթյան դաշտի սրտի վրա հիմք դրեց հայ հավատի մեծ Կաթողիկէին: «Ու սինն հրեղէն՝ Կաթողիկէ Եկեղեցի է, որ ժողովէ զամենայն ժողովուրդս ի մի միաբանութիւն

հաւատոց ի ներքոյ բնոցն իւրոց: ...Եւ տեղին այն լիցի Տաճար Աստուծոյ և Տուն աղօթից խնդրութեանց ամենայն հաւատացելոց և ԱԹՈՒՔ ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ»:

Ս. Էջմիածինը ծնունդն է Լուսավորչի լուսեղեն տեսիլի, մեր ժողովրդի կրօնական, ազգային զգացմանց կենտրոնը, մեր հնագույն և համազգային սրբավայրը, մեր գոյության ամրակոտ միջնաբերդը, մեր ազգային իդձերի, իդեպլենրի ներշնչարանը, որտեղ դարբնվել է Ս. Մեսրոպի, Ղևոնդի և Վարդանի ոգին:

Հայրապետական Աթոռը Վաղարշապատում մնաց մինչև 485 թվականը, երբ «ազգի ազգի հանգամանք հարկ ի վերայ դնէին կաթողիկոսացն հայոց փոխել գտեղի բնակութեան իւրեանց»:

Հայրապետական Աթոռը առնասարակ հաստատված է եղել փառափառ իշխանության կենտրոնում, «վասն հանապազօրդ բանակցութեանց ընդ տիրոջս աշխարհին մերոյ»:

Անցյալում փառափառ հարափոփոխ վերիվայրումների հետեանքով և «յերեսաց արշաւանց հինից» Հայրապետական Աթոռը, հայ ժողովրդի նման, ստիպված է եղել քափառական ու աստանդական կյանք վառել: Մեր եկեղեցական տարեգրությանց մեծագույն դժբախտություններից մեկն է եղել Հայրապետական Աթոռի երկրե երկիր այդ քափառումն ու աստանդականությունը: Այսպես, օրինակ, 485 թվականին Հայրապետական Աթոռը Ս. Էջմիածնից փոխադրվել է Դվին, ուր նստում էին «մարգապանք հայոց» և արաբ ռստիկանները, 927 թվակա-

նին՝ Աղբամար, ուր իշխում էին Արծրունիները, ապա Բագրատունիների ժամանակ՝ Արզնիւ, Անի և ապա Թավրուշ, Հոռնկլա, Միս, որ Ռուբինյան քաղաքների արքունիստն էր, և 1441 թվականին նորից վերադարձել է իր նախկին ու պատմական վայրը՝ «ի բնակ տեղին իւր Ս. Էջմիածին»։ «Ժամանակի ընթացքին, — գրել է Մաղափա արհեստիսկոպոս Օրմանյանը, — տեղափոխվել է Արոտը, այլ չէ տեղափոխվել աստվածահրաշ տեղին իշման և չէ փոխվել Արոտոյն իշխանությանց և իրավասությանց, արտոնությանց և պաշտամանց կերպն ու կարգը»։

Անցյալում Հայրապետական Արոտի հալածական վտարանդիությունը, հայ ժողովրդի բռնադատյալ գաղթականությունը, մեր ժողովրդի ֆաղափական անկայուն վիճակը պատճառ են հանդիսացել Արոտի տեղափոխությունների։ Սակայն Ս. Էջմիածինը միշտ մնացել է որպես պատմական խառնար մեր եկեղեցական եկիրապետության և միասնականության։ Էջմիածնի նկատմամբ սերն ու հավատարմությունը, Էջմիածնասիրությունը ընդհանրապես, հայ ժողովրդի եկիրական ու անկողոպտելի ժառանգությունն է, ավանդ մնացած Լուսավորչի օրերից։

Հայրապետական Արոտի Սսից Էջմիածին փոխադրությունը մեր ազգային-եկեղեցական պատմության շրջադարձային դեպքերից մեկն է որպես հիշատակելի թվական։

Կիրիկայում, 1375 թվականին, հայկական իշխանության՝ Ռուբինյանց անկումով էլ ավելի վտանգվում էր նաև Հայաստանյայց եկեղեցին։ Սսի Հայրապետանոցում թելադրում էին կարողի ֆրանչիսկյան և դոմինիկյան հոգևորականները։

Հատկապես Ռուբինյան վերջին լատինամիտ քաղաքները, հակառակ հայ ժողովրդի բուռն ընդդիմության, «վասն ֆաղափական ակնկալութեանց» մեծ գիշումներ էին անում Հոռնեական եկեղեցուն, որպեսզի «յաջոցեսցի նոցա պահել զիշխանութիւն իւրեանց ի Կիրիկիա»։

Հայ հողից ու հարազատ միջավայրից հեռու, օտար եկեղեցական ազդեցությունների շրջանակի մեջ ընկած, Հայաստանյայց եկեղեցին կարող էր կորցնել իր եկիրապետությունը, ավանդությունները, իր ազգային նկարագիրը, իր ինքնուրույնությունն ու անկախությունը։

Կիրիկիայում ֆաղափական իշխանության անկումով, այլևս ոչ մի արդարացուցիչ պատճառ չէր մնում, որ «իւր շուքն ու փառքը կորուսած, ափ մը բախտախնդիր եկեղեցականներու ձեռք մնացած, ազգային

մարմնի հսկողութենեն հեռացած, ուղղություն և ավանդություն մոռցած, Եկեղեցվա շանն ու սրբությունը մեկ կողմ թողած, լոկ անձնական ու արկածայից գործերու հետամուտ» (Մ. Բաբեյանի. Սրմանյան, «Ազգապատում», Բ. հատ., էջ 2103) Հայրապետական Արոտը մնար Կիրիկիայում։ Հայրապետական Արոտը Սսում ապրում էր իր ամենամանր տաղանդներից մեկը, երբ բախտախնդիր մարդիկ փողի, արյան և այլ անգեղիվ միջոցների նախապահով հափշտակում էին Կարողիկոսական Արոտը։

Համազգային տաղանդի այդ ծանր օրերին, Հայ եկեղեցուն և Հայրապետական Արոտի այդ անփառունակ և տխուր կացության հետ չէին կարողանում հաշտվել արեւելյան վարդապետները, աղբամարցի (վասպուրականցի), սյունեցի և բուրմյուս հայրենասեր և նախանձախնդիր հոգիները, որոնք վնոցեցին փրկել Արոտը, այն փոխադրելով իր հայնական ու եկիրական սրբավայրը Ս. Էջմիածին, ուր այդ օրերին համեմատաբար ավելի խաղաղ պայմաններ էին ստեղծվել։

Հայրապետական Արոտի Սսից Էջմիածին փոխադրության շարժման գլուխն էին կանգնել Տաթևյան աշակերտությունը, Կիրիկյան ողջամիտ ու եկեղեցական հոգևորականներն ու ժողովուրդը։ Արոտի փոխադրության եռանդուն գործիչներից էին Թոմա վարդապետ Մեծոփեցին՝ Մեծոփա վանքի առաջնորդը, Հովհաննես վարդապետ Կողոմիկ կամ Հեռմոնեցի՝ առաջնորդ Տաթևի վանքի, երկուսն էլ Գրիգոր Տաթևացու աշակերտներ։

Եկեղեցական եկիրականների միջոցով շրջաբերական հրավիրագրեր ուղարկվեցին բոլոր վանքերին՝ «փութանակի և առանց յապաղանաց գալ եպիսկոպոսոֆ և վարդապետոֆ ի խորհուրդ մի բարի և օգտակար»։

1441 թվականի մայիսին Ս. Էջմիածնում հավաքվեցին ավելի քան երեք հարյուր պատգամավորներ, հոգևորական և աշխարհական, «սուրբ հարք և պատուական երիցունք, ազատ և որդիք ազատաց, ձեռնաւոր և տանուտէր»։ Շատեր, որոնց չէր հաջողվել ներկա լինել ժողովին, նամակներով իրենց համաձայնությունն ու միաբանությունն էին հայտնում ժողովի որոշումներին։

Խանդավառ ու սրտագին մթնոլորտում վաղարշապատի ժողովը միահամուռ հավանություն տվեց Մայր Արոտի՝ Սսից Էջմիածին հայրենադարձության, որովհետև «չէր այլևս պատճառ ինչ պահելոյ զԱրոտ Հայրապետութեան Հայոց ի տար աշխարհին, հեռի ի ժողովրդենէ հայոց, ապա հարկ ան-

հրաժեշտ կայր փոխել գԱրոն հայրապետութեան ի Սոյ աղորէն ի Վաղարշապատ՝ ի բնակ Մայր Արոն Հայոց»:

Հայրապետական Արոնի այս նոր շրջանի առաջին կարողիկոսն եղավ Կիրակոս Վիրապեցին՝ «այր սուրբ և բարեպաշտօն, հեզ և խոնարհ ի Վասպուրականէ», որը մեծ շնով և հանդիսությամբ 1441 թվականի Համբարձման տոնին օծվեց և բարձրացավ Լուսավորչի Գահի վրա:

Սիցի Հայրապետական Արոնի հայրենադարձությունից հետո, Ս. Էջմիածնում սկսվեց Հայ Եկեղեցու համար խաղաղ գործունեության մի նոր ու արդյունավոր շրջան: Փրկվեց և ապահովվեց Հայ Եկեղեցու անկախությունը, ինքնուրույնությունը, ուղղափառությունը, վերջ գտան միաբանական ու բյուզանդական վեները, ամրապնդվեց Հայ Եկեղեցու միասնականությունը, Աղթամարի Արոնը հպատակվեց և միացավ Մայր Արոնին, ծաղկեցին գիրն ու գրականությունը, և Հայրապետական Արոնը, հակառակ բազմաթիվ դժվարությունների, անլուր ողբերգությունների, կատարեց նախախնամական դեր հայ կյանքում կրոնական, քաղաքական և մշակութային բնագավառներում: Ստեփանոս Սալմաստեցին (1545—1567 թ. թ.), Միխայել Սեբաստացին (1567—1579 թ. թ.) գրավում են հայ ժողովրդի ազատագրական շարժումներով, Մովսես Գ Տաթևացին (1629—1632 թ. թ.), Փիլիպոս Աղբակեցին (1633—1655 թ. թ.), Հակոբ Ջուղայեցին (1655—1680 թ. թ.) և ուրիշ ուսումնասեր հայրապետներ՝ հիմք են դնում Ս. Էջմիածնի մշակութային-հոգևոր վերազարթոնքի: Հայ Եկեղեցին իր վերհերն է բուծում: Սյունիքում՝ Տաթևի դպրոցը, Բաղեշում՝ Ամրդոլու դպրոցը, Նոր-Ջուղայում՝ Ամենափրկիչ վանքը հանդիսանում են ժամանակի հայ մշակույթի զարգացման վառ օջախները, որոնք, հավատարիմ Սահակ-Մեսրոպյան ժառանգության և ոգուն, նոր գեղեցկություններ են բերում հայ մշակույթի զանազանին: Այդ բոլորի ներշնչողն ու կազմակերպիչն էր Մայր Արոնը, որպես բարի սերմնացան: Էջմիածնի ջերմ շունչի տակ սկիզբ է առնում, Հայրապետական Արոնի Ս. Էջմիածին հայրենադարձությունից հետո, մեր կրոնական, քաղաքական և մտավոր վերածնունդը: Հայ ժողովրդի երախտագետ սրտում միշտ անմոռաց կման Մայր Արոնի մեծ հայրապետներ Սիմեոն Երևանցու, Ներսես Արտաշակեցու, Գեորգ Դ Կոստանդնուպոլսեցու, Մակար Ա-ի, Խրիմյան Հայրիկի և ուրիշների երախտիքն ու պայծառ հիշատակը:

Ս. Էջմիածինը Լուսավորչի օրերից մինչև այսօր եղել է մեր ժողովրդի իմացական ու

բարոյական ձգտումների վառարանը, մեր ազգային իդեալների ներշնչարանը, հայ սրտերի մեջ բյուրեղացած և շոշափելի դարձած Լուսավորչի կանթերը:

Մաղբ Արոն Ս. Էջմիածինը՝ Հայ Եկեղեցու ծագման և հաստատության օրրանը, այսօր ևս մեր օրերում, կատարում է իր նախախնամական դերը հայ կյանքում: Այսօր, նորին Ս. Օծություն Ս. Ս. Վազգեն Ա Վեհափառ Հայրապետը, Մայր Արոնի հայրենադարձության այս երջանիկ տարեդարձի առթիվ, փափագում է, որ Իր գավակների ուշադրությունն ու սերը միշտ կենտրոնացած մնան Ս. Էջմիածնի վրա և բովանդակ հայությունը, խորունկ գիտակցությամբ, նվիրվի Մայր Արոնի առաջադիմության և բարձրացման սուրբ գործին:

«Մեր օրերում կայծառակերպվի մեր Ս. Եկեղեցին: Հավատքը կվերածնի, հոգիները կմանկանան, Քրիստոսի Ս. Ավետարանը մեր ջերմությամբ և քաղցրությամբ կլեցնե բոլոր դատարկ սրտերը: Լույս, պայծառ լույս կիջնե Հայաստանյայց վրա «մերոյ լուսաւորութեան վերակացոյ» մեծ Լուսավորչի անմար կանթերէն:

Այստեղ հայտնված է Աստված մեր ժողովրդին, և այստեղ է բսված խոսքը:

Այստեղն է կսկսի մեզի համար «նաեպարհը, նշմարությունը և կյանքը» հոգիներու:

Միածինը մեզ կբաշխի էջմիածնով (Վեհափառ Հայրապետի 1956 թ. հուլիս 15-ի քարոզից, «Էջմիածին», 1956 թ., № VII, էջ 14):

Վեհափառ Հայրապետի մեծ սիրտն է, որ խոսում է այսօր Իր քարոզների մեջ, երբ նա հորդորում է, որ հայ ժողովուրդը, իր դարավոր Եկեղեցաափրությունը և հայրենասիրությամբ, հավատարիմ մնա Մայր Արոնին և Մայր Հայրենիքին: Մեր պատմության այս բախտոգոյ օրերին, Հայրենի երկրի ազատ պայմաններում, Մայր Արոնը իր բազմաբախտ Հայրապետի ջանքերով, իր փրկարար առաքելությունն է կատարում հայ կյանքում, երբ Հայրենի կառավարության իմաստուն ղեկավարության շնորհիվ, օրավուր իր մշակութային, տնտեսական, քաղաքական վերելքն է ապրում մեր սիրելի ու պաշտելի Հայրենիքը՝ Սովետական Հայաստանը:

Մեր ժողովուրդը այսօր Սփյուռնում ապրում է քաղաքական բարդ ու դժվարին պայմաններում: Վեհափառ Հայրապետը հանգամանորեն վերլուծում է հայ ժողովրդի կացությունը և նշում անել կացությունից դուրս գալու միակ ուղին:

«Մեր Ազգը, անողոք հակատագրի բերումով, այսօր բաժնված է աշխարհագրականորեն, բաժնված է ընկերային-հաղափական հայացքներով, բաժնված է կենցաղային ու մշակութային կյանքի պայմաններով: Միակ գետինը, ուր բոլոր հայերը անխտիր կրնան միանալ, միակ կամուրջը, որ զմեզ բոլորս կմիացնե, միակ սեղանը, որում առջև բոլորս կողք-կողքի կրնանք ծունկի գալ աղոթելու Աստուծուն «հարցն մերոց», միակ դուռը, որ կբացվի բոլորին առաջ առանց պայմանի՝ այդ Հայաստանյայց Մ. Եկեղեցին է, հավետ մեկ և անբաժանելի՝ Միածնի իշման ամենասուրբ խորհրդով» (Վեհափառ Հայրապետի 1956 թ. սեպտեմբեր 2-ի ֆարգից, «Էջմիածին», 1956 թ., № VIII—IX, էջ 19):

Բայց, այսօր, Սփյուռքում, և հատկապես Լիբանանում և Սիրիայում կան հայ ժողովրդի և Հայ Եկեղեցու միասնության հայտնի ու բաժնուն բշխամիներ, որոնք բոլոր միջոցներով աշխատում են ֆայտայել հայ ժողովրդի կոտ միասնությունը, Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությունը հակադրել Մայր Աթոռին, պառակտել մեր արտասահմանյան բեմերն ու Եկեղեցին, ատելություն սերմանել նույն ժողովրդի հատվածների միջև:

Մեր ազգային-եկեղեցական պատմության մեջ, մեր ազգային գոյության սպառնացող ներքին և արտաքին հակատագրական վտանգների դեմ իր ազդու ձայնն է բարձրացրել Մայր Աթոռը:

Այսօր էլ, Վեհափառ Հայրապետը, հանուն Հայ Եկեղեցու, հայ ժողովրդի գերագույն շահերի, իր հայրապետական ֆառաշնոր ձայնն է բարձրացնում պատգամներով:

«Եկե՛՛ք, սիրելի՛՛ք, մոռեցե՛՛ք Լուսավորչի անմար կանքեղին, լույս առե՛ք անկե՛ք և տարե՛՛ք ձեզ հետ ձեր եկեղեցիներուն, ձեր սիրելիներուն, ձեր հայ եղբայրներուն ու փոքրերուն, բոլոր Մեր պանդուխտ զավակներուն անխտիր, որպեսզի հավետ վառ մեռն կանքեղները հայ հավատացյալայնեքու հոգիներուն:

Ս. Էջմիածինը հայ հավատացյալ ժողովրդի սիրտ և միության աստվածատուր ՄԻԱԿ ԵՐԱՇԽԻՔՆ է:

Բոլոր Մեր զավակներուն վրա շող առ շող բող կաթի Ս. Լուսավորչի տեսիլի լույսեն, բող բոլորը՝ Լուսավորվին ու գործան այդ տեսիլի շնորհներով, բող բոլորը առաջնորդվին ու գործեն, ներշնչված Եկեղեցիի և Ազգի միության և անբաժանելիության ոգիներ» (նույն տեղում, էջ 18—19):

Հայրապետական Աթոռի Սահգ էջմիածին հայրենադարձության այս տարեդարձի առիթով, «Աղաչեսցուք զԱմենակալն Աստուած, զի անսասան պահեսցէ զԵկեղեցի իւր սուրբ յամենայն թշնամեաց երեւելաց և աներևութից, և կարդասցուք առ Նա ըստ հանապափոր մաղթանաց մանկանց Եկեղեցու՝ «Քարեխօսութեամբ վերին քա զօրաց միշտ անշարժ պահեա զԱթոռ Հայկազնեայս»:

